

על תום ותמימות

המשכיל והתם שייכים על פי המחשבה המקובלת לקצוות מנוגדים. איזה מן הצדדים יש להעדיף? ראו את המחלוקת החריפה במקורות הבאים.

רמב"ם – אגרת תחית המתים

השתדלותנו והשתדלות כל איש תבונה מהיחידים הפך השתדלות ההמון, שהמון אנשי התורה הנאהב שבדברים להם והערב לסכלותם שישומו התורה והשכל שני קצוות סותרים, ויוציאו כל דבר נבדל מופרש מן המושכל ויאמרו שהוא מופת (= נס – על טבעי – ע"ק) ויברחו מהיות דבר על מנהג הטבע, לא במה שיסופר ממה שעבר ולא במה שיראה מזמן העומד ולא במה שיאמר שיארע לעתיד. ואנחנו נשתדל לקבץ בין התורה והמושכל וננהיג הדברים על סדר טבעי אפשר בכל זה...

מהו המניע של המון אנשי התורה? מדוע הרמב"ם חולק עליהם? ראו דבריו באגרת אחת שלו:

ולעולם אל ישליך אדם דעתו אחריו כי העיניים הם לפנים לא לאחור. וכבר הגדתי לכם את לבי בדבריי.

לעומתו ראו את דברי ר' נחמן

ליקוטי מוהר"ן מהדורא בתרא סימן יב

בשָׂאֲדָם הוֹלֵךְ אַחַר שְׂכָלוֹ וְחֻכְמָתוֹ, יוֹכֵל לִפְלֵ בְטָעוֹתַיִם וּמְכַשׁוֹלוֹת רַבִּים, וְלִבּוֹא לְיַדֵי רְעוֹת גְּדוּלוֹת, חָס וְשָׁלוֹם. וַיֵּשׁ שְׂקָלְקְלוֹ הַרְבֵּה, בְּגוֹן הַרְשָׁעִים הַגְּדוּלִים מְאֹד הַמְפַרְסְמִים, שֶׁהִטְעוּ אֶת הָעוֹלָם, וְהַכֵּל הָיָה עַל – יְדֵי חֻכְמָתָם וְשְׂכָלָם. וְעַקֵּר הַיְהִדוּת הוּא רַק לִילֵף בְּתַמִּימוּת וּבַפְּשִׁיטוּת, בְּלִי שׁוֹם חֻכְמוֹת, וְלְהַסְתַּבֵּל בְּכָל דְּבַר שְׁעוֹשָׂה, שִׁיְהִיָּה שֵׁם הַשֵּׁם יְתִבְרַךְ...

מה החלופה שמציע ר' נחמן להליכה אחר השכל? מהי הבעיה בחלופה זו?

מי צודק במחלוקת?

לבירור הסוגיה נבחן את מושג התום והתמימות עד כמה שניתן. נסו להגדיר לעצמכם מושג זה. קשה? לאיזה מושגים או טיפוסים נקשר המושג תמים? ראו את תפיסתו של המהר"ל:

נתיבות עולם נתיב התמימות פרק א

בספר משלי (ב') כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה ורשעים מארץ יכרתו ובוגדים יסחו ממנו. שלמה המלך ע"ה בא לבאר מעלת היושר ומעלת התמימות. וההפרש אשר יש בין שתי המדות האלו, כי בכל מקום נזכרו ביחד, כדכתיב (תלים כ"ה) תום ויושר יצרוני, (שם ל"ז) שמר תם וראה ישר וכן הרבה, ויעקב שנקרא איש תם והיה נקרא ישרון, ושניהם הם נאמרים על אשר אינם יוצאים מן הראוי. וההפרש אשר ביניהם כי הישר מצד שכלו וחכמתו מתבונן לעשות הישר, והתמים הוא שהולך בדרך הישר מעצמו בלי שום התבוננות רק הולך בדרכו בתמימות...

שימו לב לזיקה בין תם ליושר ולאבחנה ביניהם. נסו לנסח במילים שלכם. הזיקה הזו, כמו שאומר המהר"ל מופיעה רבות בספרות החכמה. להרחבת הזיקה שבין השניים ראו את המקורות הבאים. אם למדתם לאט דלגו אל המקור הבא

[משלי כט]

עבודה זרה כה א

מאי ספר הישר אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים...

ספר בראשית נקרא ספר הישר בגלל ישרותם של האבות. מנין לנו שהאבות נקראו ישרים? אולי המקורות הבאים יורו על כך:

בראשית יז: ויהי אברהם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא יחיד אל אברהם ויאמר אליו אני אל-שדי התהלך לפני ויהיה תמים:

בראשית כה: ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים:

בראשית כה: וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך: רש"י: אל תרד מצרימה: שהיה דעתו לרדת למצרים כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו אל תרד מצרימה שאתה עולה תמימה ואין חולה לארץ כלואיך:

פסוק אחד ופרשנות הגר"א אליו, יכולים לקדם את עיונינו:

<p>משלי כט י אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפש:</p>	<p>ביאור הגר"א אנשי וגו' כי הוא בז בעיניהם ועלימו צפיהם יסחקו וילעגו עליו על שהוא תם ואין לו שכל אבל ישרים מבקשים נפש כי כל חפציהם ע"י התם יעשו כי ודאי לא ירמה אותם. ועוד אנשי וגו' כי רכנס לעולל עלילות ולא ימלאו עליו עלילה כי הוא הולך בתמימות ולכן ישנאו אותו אבל הישרים כל חפצם לנפש התם שיעשו בשכלם כמעשה התם ההולך בתמימות:</p>
--	--

שימו לב במיוחד להסבר השני של הגר"א. מה יכול להבהיר את חפצם של הישרים [מה חסר להם?]? העמקת הסוגיה תבוא מהרחבת המושגים. ראו הדברים הבאים שנאמרו בהקשר של חינוך הילדים.

הרב קוק - מאמרי הראיה / חלק א / דרשה בעת חנוכת בית התלמוד תורה ברחובות

על הילדות תפול תמיד השאלה, איך אנו מכירים אותה ביחווה לחנוך. אם היא רק כמו הכשר להאישות, או שיש לה ערך כביר בפני עצמה. מובן הדבר שכשמעמידים את יסוד החיים רק על העבודה והפרנסה, אין לילדות זכות מצד עצמה, כי אם, הילד הוא לפי זה גולם יפה שאפשר לחק ממנו כלי מעשה חזק ועובר לסוחר. לא כן הוא לפי ההכרה האידיאלית, המערכת את החיים לפי הטוהר שבהם, לפי הטוב החסד והתום הנמשך בקרבם. על פי זה המשפט יעלה לנו ערך הילדות לא רק בתור הכשר לאישות וגדלות, כי אם חטיבה יקרה בחיים מצד עצמה, ולפעמים תעלה אצלנו בתור המעולה שבתקופות החיים שכל החיים ראויים להיות כמכשירים לעמדתה. אז נאמר דברים כמשמעם "אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תנוקות של בית רבן" מפני שהוא "הבל שאין בו חטא".

המחשבה שהילדות אינה רק אמצעי אלא תכלית, קשורה למהפכה שמתרחשת בתולדות התרבות המערבית. היא קשורה למושג 'התמימות השניה'. לזיהויה של תמימות זו ולהבנת ייחודה ראו את התגלגלותה אל ר' נחמן מברסלב:

ליקוטי הלכות בית כנסת ה'

עקר קבלת התורה הוא על - ידי התמימות והפשטות כנ"ל. בבחינת בטולה של תורה זהו קיימה, בחינת 'אין התורה מתקיימת אלא במי שמשים עצמו כאינו יודע' באשר ראינו זאת בעינינו מאדוננו, מורנו ורבנו זכרוננו

ראש חדש כסלו תשע

לברכה במה פעמים, שבכל פעם היה אומר שעתה אינו יודע כלל, וכמה פעמים נשבע על זה שעתה אינו יודע כלל, ואחר כך תוך כדי דבור פתח פיו הקדוש וגלה מה שגלה.... וכן היה פעמים אין מספר, וזה בחינת פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה של התרועה שהוא עקר קול שופר...

האם יש סיכוי ל'תמימות שניה' כזו? האם יש לשוב למערות האדם הקדמון או לפחות לשכוח מכל לימוד קונבנציונלי מחכים ומוסיף דעת? הרב קוק מציע בהמשך דבריו שהובאו לעיל, פתרון יותר ריאלי אך לא פחות מסובך: אמנם טובה הילדות, נאה וקדושה היא, אבל הלא היא גם כן חלושה, ולא תוכל לעמוד בפני זרם החיים ההולך ומתגבר, לפי מדת הגדלות, גדלות החומר והרוח, והתרבות יחס החברה הגדולה והמסובכת. על כן זאת היא חובתנו, לשמור בכל עז את תומת הילדות וטהרתה ולהעבירה לאטה עם כל זהרה ונקיונה אל תקופת הגדלות, באופן שהגדלות תעניק לה רק את העוז והגבורה החסרים לה, גבורת הגוף וגבורת הרוח, אבל לא תהינן להרס את היתרונות היקרים של הילדות האהובה והחביבה עדי עד. "מפי עוללים ויונקים יסדת עז למען צורריך להשביט אויב ומתנקם". להביא את הילדות בעצם תומה וטהרתה אל גבול הבהרות והשחרות, הזקנה והשיבה, באופן שתוסד עוז, שלעולם לא ינוס לחה, זאת היא תעודת החנוך בישראל. "בת ק' כבת כ' ובת כ' כבת ו' ", "כבן שנה שלא חטא" זהו הציור היותר מרומם של משאת הנפש שבחנוך עמנו.

ממה נובעת הקנאה בתם? מדוע יש הנכונים לוותר על כל הישגי הדעת כדי לשוב לתמימות? אולי שירו של אלתרמן יוכל להבהיר.

אלתרמן/ כתבים ב עמ' 462

אחד תם

"תם מה הוא אומר: מה זאת?"

המין הזה אפס. כלנו חכמים.
אך כנראה היה זה לא משל של סתם.
כיום אולי קשה בקך להתאמין
אבל היה אי פעם אחד תם...

מוזר היה האיש. כל עם יוצאי מגשן
ראו את האותות והמופתים בעין,
ראו את המכות ואת נחש הנחשת,
ראו את ההרים שגזלו מים -

בראשונה היו עומדים כנפעמים
ומידם צונחים הסיר והיעה...
אבל חיש קל תפסו: זה טבע הימים
זה סדרם וכך נאה וכך יאה.

אכן מעת צאתם את ארץ רעמסס
התחילו הם תוהים
על יום שאין בו גס.

אף עת הרים רקדו מנגד כאילים
אומרים שהוא כמעט יצא מן הפלים.
ושני שרי מאות אשר חלקו צייד
ספרו שהוא דבר אפלו ציונות...

אכן, מה נאריך מלים מן אל ון?
תלוש היה האיש וכמו מחוץ לזמן...

-- אף אלולא ראו עיניו מה שראו
ואלולא ידע לבו מה שידע,
קשה להעלות אפלו בהרהור
מה שהיה נשאר מכל התורה.

אבל לא כן האיש הלז האנדי
אשר נמנה עם בני משפחת הקהתי.
צריך היה לראות את זה הנצח התם
ואת פתחון עיניו
בהקרע הים...

צריך היה לראות כיצד, מבלי למש,
הביט בים הנס,
כאלו זה תדוש...

התמהוני! שכניו ראו אותו רונש
אפלו כאשר
נגלה עמוד האש...
כאלו לא ידע ולא שמע בערף
שעמוד אש מניע לכל איש בדברך!

הוא כנדהם הביט ובעוד גופו סומר
רק "מה זאת?" הוא אמר -
כי תם מהו אומר?..

גם אחר כך, בהיות הצור לאגם מים,
(עוד לא הרגל האישו)
פער הוא שוב עיניו.

ובלי חקר אם גס גדול הוא או קטן
הוא מים כל היום שאב כככור שטן.

ניתן לקרוא שיר אחר של אלתרמן עם מגמה דומה - אליפלט בעמוד הבא.

הקושי שבתמימות השניה עולה מהשוואת הסיפורים הבאים על יום כיפור. הראשון מפורסם והשני הוא מין סוג של פרודיה שלו. ואולי לא.

אליפלט/ נתן אלתרמן

נזמר נא את שיר אליפלט ונגידה כולנו בקול:	בלי היכן ובלי איך ולמה,	ובשוכו מהומם ופצוע,	או ירד המלאך גבריאל,
כאשר עוד היה הוא רק ילד,	בלי לאן ומאיזה צד,	התמוטט הוא, כרע וחייך.	ניגש למראשות אליפלט,
כבר היה הוא ביש גדא גדול.	בלי מתי ובלי אן וכמה.	הוא חייך מבלי דעת מדוע,	ששכב במשלט על התל.
בו שכנים ושכנות דיברו דופי	כי סביב ככינור וחליל	וכיצד ובשל מה זה ואיך.	הוא אמר: אליפלט אל פחד,
ואמרו שום דבר לא יועיל –	מנגינה מאירה, מצלצלת.	ובליבות חבריו, זה מוזר,	אליפלט, אל פחד וחיל
אליפלט הוא ילד בלי אופי,	אם נסביר לך מה זה יועיל,	אז דבר מה התרונן כה ושר.	במרום לנו יש ממך נחת,
אין לו אופי אפילו במיל.	איזה ילד אתה אליפלט.	בלי מדוע ובלי כיצד,	אף שאין לך אופי במיל.
אם גוולים מידיו צעצוע,	בליל קרב ברעום אש מזנתק,	בלי היכן ובלי איך ולמה,	זהו זמר פשוט גם תמוה,
הוא נשאר מבולבל ומחייך,	בין אנשי הפלוגה קול עבר:	בלי לאן ומאיזה צד,	אין ראשית לו וסוף והמשך,
מחייך מבלי דעת מדוע	העמדה הקדמית מנותקת,	בלי מתי ובלי אן וכמה.	זימרנוהו בלי דעת מדוע
וכיצד ובשל מה זה ואיך.	מלאי תחמושת אזל בה מכבר.	מסביב ככינור וחליל	וכיצד ובשל מה זה ואיך.
ונדמה כי סביבו, זה מוזר,	אז הרגיש אליפלט כאילו	מנגינה מאירה, מצלצלת.	זימרנוהו כך סתם זה מוזר,
אז דבר מה התרונן כה ושר.	הוא מוכרח את המלאי לחדש,	אם נסביר לך מה זה יועיל,	כי דבר מה התרונן בו ושר...
בלי מדוע ובלי כיצד,	וכיוון שאין אופי במיל לו,	איזה ילד אתה אליפלט.	
	הוא זחל כך ישר מול האש.	ובלילה חבוש קסדת פלד,	

שנה אחת ראה הבעש"ט ביום-הכיפורים שיש קיטרוג גדול על עיירה יהודית והתאמץ מאוד בתפילתו לבטל את הקיטרוג, וללא הצלחה. כשהגיעו לתפילת נעילה ועדיין עמד הקיטרוג בתוקפו, היה הבעש"ט רציני מאוד והירבה לבכות ולהתייפח ועמו כל תלמידיו הקדושים וכל מתפללי בית-המדרש. בבית-הכנסת עמד בחור יהודי רועה-צאן, בור ועם הארץ. בשעה שהכול התפללו עמד ובהה לחלל האוויר. אולם בתפילת נעילה, כשהכול געו בתפילה ממעמקי הלב אל ריבון-העולמים, התעורר לבבו וניצתה בנפשו תשוקה עזה להתפלל גם כן. זה מכבר העריץ מאוד את קריאת התרגול ומבלי-משים נפלטה לפתע מפיו קריאה רמה: "קוקוריקו! * ריבוננו-של-עולם, רחם נא !"

בבית-המדרש נהייתה מהומה וכמה מהמתפללים רצו לגרש את הכפרי הבור, אולם בתוך כך נשמעה נעימה של שמחה בקולו של הבעש"ט והוא מיהר לסיים את התפילה, כשפני קודשו נוהרות מגיל. במוצאי היום הקדוש סיפר הבעש"ט לתלמידיו, כי היה זה קיטרוג על תושבי העיירה שחיים בין הגויים ומתרחקים מהקב"ה. אך כאשר נשמעה הקריאה הזכה של הכפרי שנפשו השתפכה בתפילה לריבון העולמים, גרמה קריאה זו נחת-רוח עד רום המעלות ובטלו כל הקטרוגים

יש לסיפור זה נוסח של שריקה ואפילו ניגון בחליל. עכשיו אפשר לקרוא את הסיפור הבא.

ספור חסידי מודרני – אבישי מזרחי

השמיים נוטים להכסיף. החמה עוד מבליחה קווי אור קלושים המחממים את האוויר הצונן שכמו קפא מיראת היום הקדוש. בית הכנסת של החסידים (המודרניים) דחוס עד כדי מחנק. בעוד רגעים אחדים יעלה הרבי לדוכן, לתפילת כל נדרי, איש איש וכוונותיו, מכונס בעצמו. הם חוצים רקיעים, במחשבתם, ויורדים עד מעמקי תהום, בוראים ומחריבים עולמות לא נודעים. בקדמת בית הכנסת החל לצעוק חסיד אחד את האל"ף ב"ת. הוא זועק בקול גדול ודמעות נושרות מעיניו.

אל"ף, ב"ת, גימ"ל, דל"ת, ה"א... מקצב קריאותיו הולך וגובר והאותיות כמו מתקבעות בחלל האוויר הדחוס. מימינו מכה מאן דהו בחליל, ניגון עמוק ופולשני, המטלטל אותו, כלולב אשכנזי בשעת נענוע. מאחור מקפצים שלושה חסידים, מנתרים שוב ושוב, רוקדים כמו עגל רך ומגביהים עצמם מעל הקרקע, ללא הרף. יש המוחאים כף אל כף בסערה, יש המתכרבלים בטליתות רבות מצמר עיזים וגמלים, מצועפים בבר מצויץ, יש הנעמדים על הגגות ויש המושלכים ארצה, מתפלשים בעפר ובאבק דרכים. בית הכנסת לובש באחת צורות משונות, שלל צבעים וניגונים. ובתוך בליל הקולות והזעקות, מתחילה התפילה.

הרבי מטפס לדוכן ומשלהב את חסידיו. או אז נפתחת הדלת ובכניסה יהודי פשוט. מכנסיים שחורות לו וחגורה תואמת, לבוש בחולצה לבנה קיטל מסורתי עוטף אותו ולראשו מתוחה כיפה סרוגה בהירה. הוא אוחו בידו סידור 'רינת ישראל' ומחפש מקום לשבת. החסידים מביטים בתמיהה בעלם הזר. הוא מניח את הסידור על הסטנדר, פותח אותו, ממלמל לעצמו 'תפילה זכה' ומתנדנד קלות. עכשיו חמת החסידים בוערת. הם מבקשים להוציאו בכוח גדול וביד חזקה "הוא בו לתפילה" הם זועקים "הוא מחלל השם" "יהודי פשוט ועם הארץ אין מקומו בבית הכנסת!" מתגברים הקריאות. הרבי מהסה את חסידיו. הוא מכה בחוזקה על הדוכן וזועק בדמעות "עצרו!" הוא אומר "אל תבוזו ליהודי הזה! דעו לכם כי תפילתו של אותו יהודי פשוט, המעלעל בסידור עם לבושו הבורגני ונדנדויו הקלים מצליחה לבקוע רקיעים ולהגיע עד כסא הכבוד. הניחו לו על תביטו את מראהו אלא אל גובה נשמתו".

